

УДК 323.2

Внутрішньополітична консолідація як умова інтеграції України до ЄС

Ю.С. ТИРКУС

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м.Івано-Франківськ,
Україна, E-mail: yuranif@mail.ru

Авторське резюме

У статті аналізуються внутрішні та зовнішні чинники впливу на процес європейської інтеграції України. Спираючись на ключові критерії, яким має відповідати країна-претендент на вступ до ЄС, визначено, що, окрім основних вимог, які прописані в провідних документах Європейського Союзу (зокрема, у Маастрихтському договорі та Копенгагенській Декларації Європейської Ради), на якість та швидкість інтеграційного процесу в Україні впливають ще внутрішні чинники, одним із яких є внутрішньополітична консолідація.

На основі аналізу даних соціологічних досліджень провідних соціологічних служб України (Центр Разумкова, Київський міжнародний інститут соціології, Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва») визначено, що, з одного боку, мають місце певні регіональні відмінності в становленні громадської ідентичності, але з іншого – наявна тенденція до усвідомлення українцями себе як єдиної нації. На думку автора, провідну роль у формуванні національної консолідації має відігравати національна ідея, яка ґрунтуватиметься на розумінні поліетнічної природи громадян країни; послідовній демократизації суспільства та політичних інститутів; забезпеченні режиму правової держави з особли-

© Ю.С. Тиркус, 2014

вим контролем за дотриманням свободи слова; формуванні дієздатного громадянського суспільства; ефективній лінії зовнішньої політики з акцентом на європейський вектор; формуванні політичної культури як окремого громадянина, так і політичної еліти, з урахуванням ролі регіонального чинника.

В результаті дослідження визначено, що очікування підписання Угоди про асоціацію та подальше прагнення стати членом ЄС стало потужним консолідуючим чинником для українства, водночас дана консолідація виступає однією із умов подальших євроінтеграційних прагнень України.

Ключові слова: Європейський Союз, інтеграція, консолідація, внутрішньополітична консолідація, євроінтеграційний процес, ідентичність, регіональна ідентичність.

The internal consolidation as the integration of Ukraine into the EU

YU.S. TYRKUS

The Vasyl Stefanyk Precarpathian national university, Ivano-Frankivsk, Ukraine,
E-mail: yuranif@mail.ru

Abstract

This article analyzes the internal and external factors which influence on the process of Ukraine's European integration. Based on the key criteria of accession to the European Union for applicant country is defined, that in addition to the basic requirements in the European Union leading papers (in particular, the Maastricht Treaty and the Copenhagen Declaration of the European Council), the quality and speed of the integration process in Ukraine still is affected by internal factors, one of which is internal consolidation.

Based on the analysis of sociological research of leading sociological services Ukraine (Razumkov Centre, Kyiv International Institute of Sociology, «Democratic initiatives named by Ilko Kucheriv) is determined that, on the one hand, there are some regional differences in the formation of social identity, but on the other – there is a tendency to realize themselves as Ukrainian union nation. The author approves that a leading role in the formation of national unity belongs to the national idea, which is based on an understanding of the multicultural nature of the country's citizens; consistent democratization and political institutions; providing the rule of law, with special control over freedom of expression; formation of a functioning civil society; effective line of foreign policy, focusing on the European vector; formation of political culture as an individual citizen and the political elite based on a regional factor.

The study determined that the expectation of the Association Agreement and the subsequent desire to join the EU has been a powerful consolidating factor for Ukrainians. At the same time this consolidation serves a condition of further Ukraine aspirations to the European integration.

Keywords: European Union, integration, consolidation, internal consolidation, process of EU integration, identity, regional identity.

Постановка проблеми. Європейська орієнтація України, яка сьогодні оформлена вже у підписаній 27 червня 2014 р. Угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, була визначена ще у Постанові Верховної Ради УРСР від 25 грудня 1990 р. «Про реалізацію Декларації про державний суверенітет України у сфері зовнішніх зносин». Зокрема, ця Постанова передбачала спрямування зусиль Уряду на забезпечення безпосередньої участі Української РСР у загальноєвропейському процесі та європейських структурах. Таким чином, прагнення долучитися до євроінтеграційного процесу були сформовані вже на початку розбудови української незалежності. У листопаді 2013 р. призупинення процесу підготовки до підписання Угоди про асоціацію на саміті Східного партнерства у Вільнюсі призвело до масових акцій протесту, які отримали назву Євромайдан. Перелік первинних запитів, які полягали у відновленні євроінтеграційного курсу, розширювався вимогами відставки Уряду, боротьби з корупцією, соціальною нерівністю, свавіллям правоохоронних органів тощо. Таким чином, актуальність дослідження зумовлена складною політичною, соціально-економічною ситуацією в контексті проблем, що виникли в процесі єв-

ропейської інтеграції, вирішення яких потребує внутрішньополітичної консолідації.

Аналіз досліджень і публікацій. Досліджувана проблема знаходиться у полі зору науковців з різних галузей. У цілому інтеграційні процеси в світовому масштабі є об'єктом наукового пошуку таких західних сучасних політологів, як З. Бжезінського, К. Дойча, А. Етціоні, Л. Ліндберга, Ф. Махлупа, А. Спінеллі, С. Хантінгтона, Е. Хааса та ін. В Україні, яка, з часів набуття незалежності, взяла курс на участь у процесах євроінтеграції, дана тема знаходить своє відбиття у роботах Ф. Барановського, Е. Бевзюка, А. Гальчинського, Л. Губерського, О. Дергачова, А. Костенко, А. Кудряченка, В. Манжолі, М. Михальченка, Г. Лучишин, Г. Перепелиці. Окремий дослідницький напрямок становлять праці О. Гараня, Г. Зеленько, М. Кармазіної, А. Колодій, О. Мазур, О. Новакової, Ф. Рудича, С. Рябова, Г. Щедрової. Вони присвячені проблемам функціонування демократичного політичного режиму в Україні, сталість та ефективність якого є важливою передумовою успішного вступу до Європейського Союзу. В. Крисаченко, І. Курас, Л. Нагорна, В. Ребкало, О. Пашкова, В. Пироженко, М. Степико, С. Федуняк,

Л. Хижняк, Л. Шкляр аналізують процеси, пов'язані з внутрішньополітичною консолідацією України та пошуком української національної ідеї, яка б поєднувала український менталітет, історичні особливості українства з вимогами демократичності, дотримання прав людини, інформаційними викликами та євроінтеграційними прагненнями.

Мета дослідження. Актуальність обраної теми, наявність суспільного запиту на приєднання до Європейської спільноти зумовлюють мету даної статті, яка полягає в обґрунтуванні необхідності внутрішньополітичної консолідації як важливої умови вступу України до ЄС.

Виклад основного матеріалу. Формально держава, яка претендує на членство в Європейському Союзі, повинна виконати ряд вимог, спрямованих на досягнення країною-претендентом консолідованого демократичного політичного режиму, конкурентної ринкової економіки, правової держави тощо. Це має забезпечити приблизно рівномірний економічний та політичний розвиток ЄС, які разом із спільним громадянством проголошувалися власне метою його створення. Європейське законодавство, зокрема Маастрихтський договір 1992 р. та Декларація Європейської Ради 1993 р. в Копенгагені, містить ряд критеріїв, яким має відповідати держава, що входить до складу ЄС. Серед значної кількості вимог до претендентів, необхідно виділити такі: географічні (країна-кандидат повинна географічно належати до Європи, хоча у випадку з деякими країнами, наприклад Туреччиною, можуть бути певні винятки); політичні (ЄС представляє собою союз демократичних націй, з дотриманням прав людини, принципів виборності, демократичної організації влади, децентралізації, конкурентності, гарантування прав меншості, розвиненості громадянського суспільства, прозорості в роботі владних структур тощо); економічні (ефективність функціонування національних ринкових механізмів та поточний економічний достаток як умови поглибленої конвергенції економік країн-членів Союзу); юридичні (узгодження національного законодавства країни-претендента з Європейськими актами, також відомими як доробок спільноти або *acquis communautaire*).

Проте українські події 2013-2014 рр. доводять, що не менш важливим внутрішнім чинником, який сприяє входженню країни до Європейського простору, є внутрішньополітична консолідація, відсутність чи невідчуженість якої може значним чином впливати на євроінтеграційний процес.

Взагалі категорія «консолідація» у перекладі з латини означає укріплення, об'єднання, зрощення. Термін цей є дуже поширеним у використанні в різних галузях суспільного буття: політиці, економіці, юри-

спруденції, культурі. У найширшому сенсі під політичною консолідацією розуміють об'єднання політичних сил, суб'єктів політики для розв'язання подібних, спільних завдань або реакція на політичні дії проти кожного з них [3, с. 52]. З моменту набуття Україною незалежності питання консолідації нації постало з особливою гостротою. С. Римаренко писав, що вихідним пунктом консолідації суспільства є розуміння самої української нації як поліетнічної спільноти, що історично склалася на території України і усвідомлює себе як спільноту громадян Української держави [5, с. 8].

Важливою складовою політичної консолідації виступає національна консолідація, що представляє собою процес, спрямований на зміцнення та посилення етнонаціональних груп, які утворюють націю, формування спільних цінностей та інститутів (політичні, економічні, соціальні, духовні). За історію існування незалежної України питання становлення національної консолідації постає з особливою гостротою, адже сформовані різними історичними умовами існування ментальні особливості політичної свідомості громадян країни по лінії Схід-Захід стали певним ризиком появи тенденції до дезінтеграції. У свою чергу, дезінтеграція є деструктивною характеристикою політичного процесу, яка призводить до відсутності усвідомлення групових цілей і засобів їхнього досягнення, спричиняє кризу довіри громадян до політичних інститутів.

Відповідальність за формування внутрішньоконсолідованої нації має нести на собі політична еліта країни. Саме вона мала на початку 1990-х рр. сприяти появі української політичної нації через якісну концепцію створення та реалізації національної ідеї, зміцнення національної ідентичності. Провідний фахівець з питань виникнення та розвитку націй, професор Лондонської школи економіки Е. Сміт, розглянувши історичні особливості формування європейської та азійської моделей виникнення націй, зробив висновок, що найголовнішими рисами національної ідентичності є такі:

- 1) історична територія, або рідний край;
- 2) спільні міфи та історична пам'ять;
- 3) спільна масова, громадська культура;
- 4) єдині юридичні права та обов'язки для всіх членів;

5) спільна економіка з можливістю пересуватись у межах національної території [7, с. 8]. З цього переліку необхідних умов для формування нації можна побачити, що всі вони у достатній мірі притаманні мешканцям усіх регіонів України. Таким чином, політична еліта мала можливість формувати свідому українську націю протягом останніх 23 років. Проте наслідком неефективної політики націєтворення стала проблема регіональної диференціації, аж до проявів сепаратизму.

Таким самим є самосприйняття української спільноти. В останньому дослідженні даної проблеми, що проводилося Центром Разумкова, були отримані такі результати. Протягом вересня 2012 р. респондентам ставили наступне запитання: «Останнім часом говорять про те, що українське суспільство розділилося на дві майже ворогуючі частини за регіональною ознакою. Як Ви вважаєте, чи існує такий розкол суспільства?». Відповіді розподілилися таким чином: «Не існує» відповіли 42% опитаних, «Існує» – 41,9%, «Важко відповісти» – 16,2% [8].

Більш цікавим є регіональний розподіл відповідей на це запитання (див. табл. 1).

Таблиця 1.

Регіональний розподіл відповідей на запитання: «Як Ви вважаєте, чи існує розкол суспільства?», %

	Захід	Центр	Південь	Схід
«Існує»	34,1	39,0	59,5	41,1
«Не існує»	49,0	44,8	24,8	42,9
«Важко відповісти»	17,0	16,2	15,7	16,0

Джерело: [8].

Із отриманих даних видно, що тенденція до регіональної диференціації активніше простежується на Півдні та Сході країни, натомість майже 50% громадян, що проживають на Заході та в Центрі країни, вважають, що регіональної різниці між українцями не існує.

Також необхідно відзначити, що у стабільних суспільствах регіональна ідентичність не домінує над національною. Але в умовах трансформації суспільства, яка триває в Україні, в кризових ситуаціях її роль підвищується, вона стає своєрідною захисною реакцією регіонів та індивіда на економічні труднощі, політику «центру» в економічній, культурній, мовній та інших сферах [4, с. 25].

На нашу думку, необхідно погодитися з висновками наукового дослідження С. Федуняка, який стверджує, що у формуванні внутрішньополітичної консолідації велику роль відіграє зовнішній чинник. Так, країни сталої демократії та Російська Федерація розглядають процес національної консолідації в Україні перш за все крізь призму утвердження власних геополітичних інтересів у контексті глобального та субрегіонального суперництва. Вони діють саме на свої сегменти національної свідомості, зокрема Захід зміцнює демократичну складову процесу консолідації. В свою чергу, Росія посилює етатистські та авторитарні витoki української свідомості і відповідні їм структури та механізми суспільної організації [9, с. 59]. Події кінця 2013 – початку 2014 рр. продемонстрували визначальний вплив саме зовніш-

нього чинника на формування внутрішньополітичної консолідації. Якщо за даними Центру Разумкова у 2011 р. 47,3% громадян вважали, що головним інтеграційним вектором держави має бути вступ до ЄС, а вступ до Митного союзу підтримували 30,5% опитаних, то зупинка підготовки підписання Угоди про асоціацію України до ЄС спричинила певну переорієнтацію пріоритетів. Вже у квітні 2014 р. 52,4% респондентів підтримували вступ до ЄС, натомість значно скоротилася частка громадян, які виступали за приєднання до Митного союзу, до 18% [8].

При цьому необхідно зауважити, що питання підтримки прозахідного або проросійського векторів зовнішньої політики завжди було одним із визначальних чинників регіональної ідентичності. Відповідно до даних соціологічних опитувань за більшістю проблем громадяни представляють суттєву різницю перш за все за такими питаннями, як участь в Європейському Союзі і НАТО, відносини з Росією, сфера поширення української мови, подвійне громадянство, приватизація, унітарна чи федеративна держава тощо. Зауважимо, що громадяни України висловлюють значний інтерес до визначення основних напрямів розвитку її внутрішньої та зовнішньої політики, про що свідчать високі наміри участі у можливих референдумах з цих питань. Відповідаючи на запитання: «Якби у найближчі вихідні відбувся референдум щодо актуальних проблем розвитку України, зокрема: статусу української та російської мов, можливості федералізації України, можливості інтеграції України до ЄС, Митного союзу, НАТО, чи взяли б Ви участь у такому референдумі?», 48,5% респондентів відповіли, що впевнені в тому, що візьмуть участь, ще 31,4% – що, скоріш за все, візьмуть участь у референдумі [8].

Але, незважаючи на існування певних регіональних відмінностей, які є постійним ризиком у забезпеченні внутрішньополітичної консолідації, існують тенденції до усвідомлення українцями себе як єдиної нації. Про це свідчать дані соціологічного опитування, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології протягом травня 2012 р.: 53,4% жителів України вважають себе у першу чергу громадянами України і вже тільки після цього – представниками різноманітних локальних ідентичностей; при цьому мешканці майже кожного регіону України мають певні стереотипи щодо інших – 57,5% респондентів оцінюють відносини між регіонами як такі, які не мають напруги, або як близькі до ідеальних, і лише 12% вважають такі відносини напруженими.

Проте дві третини жителів різних регіонів вважають, що основою для національного єднання мають стати підвищення рівня життя, а також відродження промисловості та сіль-

ського господарства. Захід, Схід та Південь у цьому є абсолютно єдиними [2]. Таким чином, доктрина економічного зростання може стати справжнім внутрішньоконсолідуючим чинником для українського суспільства.

Що стосується впливу євроінтеграційних процесів на консолідацію нації, то тут мова йде про дві взаємопов'язані тенденції. З одного боку, прагнення євроінтеграції стало потужним консолідуючим чинником, про це свідчать наведені вище дані соціологічного дослідження Центру Разумкова, а також експертні оцінки. Наприклад, за підсумками опитування «2013-й рік в оцінках експертів», організованого Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» у грудні 2013 р. було зроблено висновок, що Євромайдан (як реакція на призупинення процесу підписання Угоди про асоціацію) став найбільш значущою позитивною подією 2013 р., консолідуючим для українського суспільства фактором, виявом здатності суспільства до самоорганізації і протесту. На другому місці серед основних успіхів країни – тимчасове об'єднання зусиль влади і опозиції навколо євроінтеграції, ухвалення низки євроінтеграційних законів [1]. Тобто, саме інтеграційні процеси вплинули на формування національної консолідації.

З іншого боку, внутрішньополітична консолідація виступає одним із дієвих чинників прискорення повноцінного вступу України до ЄС. Так, на думку експертів Національного інституту стратегічних досліджень при Президентіві України, системним ризиком подальшого

зближення України з ЄС може бути не тільки неготовність української економіки до успішної ринкової конкуренції, а й незавершеність процесу внутрішньополітичної консолідації. Вступ до Європейського Союзу як кінцева мета реалізації євроінтеграційної стратегії може бути забезпечений лише за рахунок фундаментальних внутрішніх перетворень [6].

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що українська нація потребує потужної національної ідеї як провідного чинника внутрішньополітичної консолідації. Складовими її елементами можуть стати розуміння поліетнічної природи громадян країни, об'єднані спільними цілями й прагненнями; послідовна демократизація суспільства та функціонування органів влади і політичних інститутів; забезпечення режиму правової держави з особливим контролем за дотриманням свободи слова; формування дієздатного громадянського суспільства; ефективна та виважена лінія зовнішньої політики з акцентом на європейський вектор; формування політичної культури як окремого громадянина, так і політичної еліти з урахуванням ролі регіонального чинника.

Також відзначимо, що внутрішньополітична консолідація по відношенню до процесу євроінтеграції виступає як дихотомічний феномен. З одного боку, очікування підписання Угоди про асоціацію та подальше прагнення вступити до ЄС стало потужним консолідуючим чинником для українства, а з іншого – дана консолідація виступає однією з умов подальших євроінтеграційних прагнень України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. 2013 рік в оцінках експертів [Електронний ресурс] // Сайт Фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва». - Режим доступу: <http://dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/2013inkah-ekspertiv.htm>
2. Громадянська ідентичність в сучасній Україні є домінуючою [Електронний ресурс] // Хмельницький бізнес-портал. - 2012. - 22 травня. - Режим доступу: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:http://biznes.km.ua/onenews/117>
3. Луцишин Г.І. Національна консолідація України в умовах демократизації суспільства / Г.І. Луцишин // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер. : Політологія. - 2012. - Т. 182, вип. 170. - С. 51-55.
4. Пашина Н. Етномовний чинник політичної ідентичності в Донбасі / Н. Пашина // Політичний менеджмент. - 2006. - № 1. - С. 24-34.
5. Римаренко С. Українська політична нація – міф чи реальність? / С. Римаренко // Україна у сучасному світі. Конференція випускників наукового стажування в США. - К.: Стило, 2003. - С. 7-23.
6. Рудяков П. Інтеграційні можливості для України після розширення Євросоюзу [Електронний ресурс] / П. Рудяков, О. Ковальова // Сайт Національного інституту стратегічних досліджень при Президентіві України. - Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/book/2004_html/011.htm
7. Сміт Е.Д. Національна ідентичність / Сміт Ентоні Д.; [Пер. з англійської П. Таращука]. — К. : Основи, 1994. — 224 с.
8. Соціологічні опитування [Електронний ресурс] // Сайт Українського центру економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова. — Режим доступу: <http://www.razom.org.ua>
9. Федуняк С. Зовнішній чинник та процес консолідації української нації / Сергій Федуняк // Агора. Подолання розбіжностей – розвиток особливостей. - К. : Стило, 2006. - Вип. 4. - С. 58-65.

Стаття надійшла до редакції 09.07.2014

REFERENCES:

1. 2013 rik v ocinkah ekspertiv (2013 in expert assessments). *Sajt Fondu «Demokratichni iniciativi imeni Il'ka*

- Kucheriva*». Regime to access: <http://dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/2013inkah-ekspertiv.htm>
2. Gromadjans'ka identichnist' v suchasnij Ukraïni e dominujuchoju (Civic Identity in modern Ukraine is dominant). *Hmel'nic'kij biznes-portal 2012. 22 travnja*. Regime to access: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:http://biznes.km.ua/onenews/117>
3. *Lucishin, G. I.* Nacional'na konsolidacija Ukraïni v umovah demokratizacii suspil'stva (Ukraine national unity in conditions of democratization society). *Naukovi praci Chornomors'kogo derzhavnogo universitetu imeni Petra Mogili. Ser.: Politologija*, 2012. no. 182, pp. 51–55.
4. *Pashina, N.* Etnomovnij chinnik politichnoi identichnosti v Donbasi (Ethnolinguistic factor of political identity in the Donbass). *Politichnij menedzhment*, 2006. no 1, pp. 24–34.
5. *Rimarenko, S.* Ukraïns'ka politichna nacija – mif chi real'nist'? (Ukrainian political nation - Myth or Reality?) *Ukraïna u suchasnomu sviti. Konferencija vipusknikiv naukovogo stazhuvannja v SShA*, Kyiv, 2003, pp. 7–23.
6. *Rudjakov, P. Koval'ova, O.* Integracijni mozhlivosti dlja Ukraïni pislja rozshirennja Evrosojuzu (Integration Opportunities for Ukraine after EU enlargement). *Sajt Nacional'nogo institutu strategichnih doslidzen' pri Prezidentovi Ukraïni*. Regime to access: http://old.niss.gov.ua/book/2004_html/011.htm
7. *Smit, E. D.* Nacional'na identichnist' (National Identity). Kyiv, 1994, 224 p.
8. Sociologichni opituvannja (Public opinion polls). *Sajt Ukraïns'kogo centru ekonomichnih ta politichnih doslidzen' im. O. Razumkova*. Regime to access: <http://www.razom.org.ua>
9. *Fedunjak, S.* Zovnishnij chinnik ta proces konsolidacii Ukraïns'koi nacii (External factors and the consolidation of the Ukrainian nation). *Agora. Podolannja rozbizhnostej – rozvitok osoblivostej*. Kyiv, 2006. no 4. pp. 58–65.

Тиркус Юрій Степанович – аспірант

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Адреса: 76018, Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57

E-mail: yuranif@mail.ru

Tyrkus Jurij Stepanovych – postgraduate

The Vasyl Stefanyk Precarpathian national university

Address: 57, Shevchenko str., Ivano-Frankivsk, 76018

E-mail: yuranif@mail.ru